

VÝZNAM SLOVENSKÉHO PROTIFAŠISTICKÉHO ODBOJA PRE OBNOVU ČESKOSLOVENSKÉHO ŠTÁTU NA NOVÝCH ZÁKLADOCH

Ladislav Hubenák

Náš pracujúci ľud s veľkou hrdosťou a obdivom pripomína si v tomto období 30 výročie vyvrcholenia národnoslobodzovacieho boja, pripomína si slávne Slovenské národné povstanie a Májové povstanie českého ľudu, bojovú cestu československej vojenskej jednotky z Buzuluku do Prahy, boj vlastencov na ostatných frontoch druhej svetovej vojny, partizánskych brogád, ilegálnych organizácií a revolučných národných výborov i ďalšie prejavy protifašistického odporu. Tento vlastenecký a revolučný zápas patrí k najcennejším hodnotám našich pokrokových tradícií a našej súčasnosti.¹⁾

Dňa 29. augusta 1944 povstal slovenský pracujúci ľud do ozbrojeného boja proti nacistickým okupantom a ich domácim klerofašistickým prísluhovačom. Slovenské národné povstanie bolo najväčším, najmasovejším ozbrojeným vystúpením v novodobých dejinách slovenského národa. Svojím bojom zapojil sa náš národ do rodiny slobodumilovných národov Európy a čestným podielom prispel k porážke nemeckého fašizmu, v tom čase úhlavného nepriateľa slobody národov. Slovenské národné povstanie stojí na prahu novej etapy našej národnej histórie, v priesečníku moderných slovenských dejín a je najvýznamnejšou a najslávnejšou udalosťou našich národných dejín.

Obdobie rokov 1938-1945 patrí k najťažším etapám novodobých dejín národov Československa. Oba naše národy pod vedením komunistickej strany viedli ťažký boj a zápas za svoje národné a sociálne oslobodenie z fašistického područia. Slovenské národné povstanie bolo logickým a historicky nevyhnutným završením boja slovenského ľudu za národné a sociálne oslobodenie a obnovenie Československej republiky. Bolo to Slovenské národné povstanie, ktoré malo rozhodujúci význam v úsilí o obnovenie spoločného štátu Čechov a Slovákov a pre riešenie vzťahov medzi našimi bratskými národmi na zásade rovnoprávnosti.

¹⁾ Vyhlásenie ÚV KSČ a ÚV NF ČSSR k 30. výročiu vyvrcholenia národnoslobodzovacieho boja československého ľudu a oslobodenia Československa Sovietskou armádou, Pravda č. 116, 18. mája 1974.

Slovenské národné povstanie položilo teda základy nového, spravodlivého usporiadania vzťahov medzi našimi národmi aj v rovine štátoprávnej, položilo základy a vytváralo predpoklady vzťahov vzájomnej dôvery a porozumenia.

Veľmi výstižne charakterizoval túto stránku SNP v deň piateho výročia Povstania Klement Gottwald, hovoriac: "Skutočnosť, že máme republiku novú, že máme štát rovnoprávných Čechov a Slovákov, štát pracujúceho ľudu, republiku, v ktorej pracujúci ľud je pánom osudov svojej krajiny a národa v nerozbornom spojeneckom zväzku s mohutným Sovietskym zväzom, považujem za najväčší výdobytok Slovenského národného povstania".²⁾

Význam Slovenského národného povstania presahuje teda rámec Slovenska, pretože rozhodujúcou mierou ovplyvnilo tak celý ďalší politický a sociálny vývoj Slovenska, ako aj obnovenie Československej republiky v smere novej, skutočne ľudovej demokracie, ktorá umožnila pracujúcemu ľudu podieľať sa na riešení hospodárskych a politických otázok a aktívne sa zúčastňovať na verejnom živote a zasahovať do vývoja v štáte i spoločnosti. V tomto smere patrí Slovenské národné povstanie medzi najvýznamnejšie udalosti a najslávnejšie kapitoly novodobých československých dejín.

Slovenské národné povstanie stalo sa súčasťou antifašistického odboja európskych národov. Internacionálny charakter Slovenského národného povstania sa prejavil aj v účasti príslušníkov mnohých európskych národov, ktorí hrdinským bojom v slovenských horách prispeli k oslobodeniu ľudstva od fašizmu. Mimoriadne významnú úlohu zohrali najmä sovietski partizáni a velitelia a pomoc, ktorú SNP a nášmu ľudu poskytol v najťažších chvíľach Sovietsky zväz. Okrem spoločnej bratskej družby Čechov a Slovákov základným určujúcim znakom Slovenského národného povstania je jeho orientácia na Sovietsky zväz. Možno právom konštatovať, že bez všestrannej a účinnej pomoci Sovietskeho zväzu by sa SNP nebolo mohlo zaradiť na také čestné miesto v európskej protifašistickej rezistencii, ako sa zaradilo.

Ozbrojenému vystúpeniu slovenského ľudu v auguste 1944 predchádzali dlhé roky príprav a ilegálneho boja. Skutočné celonárodné vystúpenie slovenského ľudu bolo podmienené hegemónnou funkciou našej robotníckej triedy v protifašistickom boji. Vedúcou silou protifašistického boja bola ilegálna Komunistická strana Slovenska, ktorá programovo inšpirovala a cieľavedomou organizačnou, ideovo-politickou a výchovnou prácou

²⁾ Kl. G o t t w a l d , 1949-1950, Bratislava 1952, s. 115.

v ťažkých podmienkach ilegality pripravovala slovenský ľud k ozbrojenému povstaniu.

Mníchovský diktát, ktorý bol predohrou k úplnej likvidácii Československa, posilnil reakčné sily vo vnútri štátu.³⁾ Predstavitelia ľudáckeho separatizmu predložili vláde ultimatívne požiadavky, aby odovzdala moc na Slovensku do ich rúk. Využívajúc pre nich priaznivú politickú situáciu zvolali svoj výkonný výbor na zasadnutie do Žiliny 6. októbra 1938, aby urýchlene uskutočnili svoje zámery. Výsledkom rokovaní predstaviteľov HSĽS so zástupcami slovenských buržoázných politických strán bolo vypracovanie návrhu zákona o decentralizácii výkonnej moci, ktorý sa stal známym pod menom "Žilinská dohoda" zo 6. októbra 1938.⁴⁾

V spoločnom vyhlásení sa hovorí, že signatári si osvojujú návrh ľudovej strany na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska a žiadajú, aby vládna a výkonná moc bola na Slovensku okamžite odovzdaná do rúk slovenskej vlády na čele s dr. Tisom. Žilinská dohoda bola rozhodujúcim konkrétnym krokom k prípravám na vytvorenie samostatného Slovenského štátu.

Tieto skutočnosti znamenali vážnu zmenu vo vnútropolitickú situácii v Československu. Komunistická strana Československa si uvedomovala, že uskutočnením autonómie a prechodom moci do rúk reakčných síl vyvstala úloha - pripraviť sa na boj v nových podmienkach. V ten istý deň zišlo sa v Žiline Krajské vedenie KSČ na Slovensku za účasti poslancov, senátorov a oblastných tajomníkov, aby prerokovali situáciu a úlohu strany pre nastávajúce obdobie. Na tomto poslednom legálnom rokovaní vedúcich činiteľov komunistickej strany sa rozhodli orientovať sa na využitie existujúcich legálnych možností na mobilizáciu pracujúcich za obranu celistvosti zvyšku štátu a jeho demokratického zriadenia a zvýšiť úsilie v boji proti fašistickým snahám. Na tomto zasadnutí sa kládli základy pre budúci národnoslobodzovací boj slovenského ľudu proti fašizmu, na prechod do ilegality a vytvorilo sa aj nové slovenské Krajské vedenie.

V ten istý deň konali sa na popud Červených odborov významné rokovania zástupcov zamestnaneckých odborových organizácií v Bratislave. V spoločnom ohlase "Robotníctvo do pohotovosti" vyzdvihovali požiadavku na nevyhnutnosť udržania spoločného štátu Čechov a Slovákov a požiadavku zachovania demokratických slobôd.

³⁾ Podrobnejšie pozri: L. H u b e n á k , Mníchovská dohoda r. 1938 (K 35. výročiu a k otázke neplatnosti mníchovského diktátu), in Právny obzor č. 7/1973, s. 557-579.

⁴⁾ G. H u s á k , Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, Bratislava 1964, s. 19-30.

Obavy predstaviteľov KSČ z dôsledkov prevzatia moci do rúk Ľudákov sa ukázali byť opodstatnené. Autonómna Ľudská vláda, aby završila a upevnila víťazstvo, vrhla sa ihneď na KSČ ako vedúcu silu robotníckej triedy. Hoci sa na žilinskom zasadnutí predstaviteľov KSČ na Slovensku počítalo s otázkou prechodu do ilegality, predsa len nerátali s tým, že dni legálneho života na Slovensku sú už spočítané.⁵⁾

Prezídium Ministerstva vnútra slovenskej autonómnej vlády hneď svojím prvým nariadením z 9. októbra 1938 zastavilo činnosť KSČ na Slovensku.⁶⁾ Ďalším nariadením vydalo zákaz dopravy a rozširovania všetkých komunistických časopisov a tlačív.⁷⁾ Rozhodnutím z 15. októbra 1938 došlo k násilnému rozpusteniu červených odborových organizácií a všetkých ostatných spolkov a organizácií, ktoré boli pod vplyvom KSČ (napr. Solidarita, Zväz priateľov ZSSR, Jednoty proletárskej telovýchovy, atď.). Súčasne im bol zhabaný spolkový majetok a písomnosti. Nasledovali prehliadky sekretariátov KSČ a bytov funkcionárov.⁸⁾

Proti zastaveniu činnosti KSČ na Slovensku podali poslanci KSČ odvolanie v ktorom dokazujú, že "rozhodnutie o zastavení činnosti Komunistickej strany na Slovensku nemá žiadneho zákonného podkladu a je preto protizákonné. Zastavenie činnosti Komunistickej strany na Slovensku neopiera sa o zákon, ale o nezákonne použitú moc.

Je len jedna inštancia, ktorá je oprávnená zastaviť činnosť Komunistickej strany a tou je Ľud. Pracujúci Ľud dobre vie, prečo má dôveru v komunistickú stranu. Vie, že komunisti sú obetavými obrancami sociálnych, hospodárskych, národných a kultúrnych záujmov pracujúcich. Keď bola ohrozená celistvosť tohoto štátu, tým i celistvosť slovenskej krajiny, komunisti v prvých radoch obrancov štátu dávali všetky sily k dispozícii pre obranu. V dnešných kritických chvíľach komunisti volali a volajú po skutočnej a nerozbornej národnej jednote všetkých, ktorí sú ochotní štát a národy hájiť proti zahraničným zásahom. Zákaz tejto strany je preto očividným porušením zhromažďovacích a organizačných práv pracujúceho ľudu, zrejmy pokus o vyradenie tejto národnej väčšiny z vedenia a kontrolovania štátnych vecí".⁹⁾

Odvolanie tvrdého zásahu proti základným občianskym a politickým právam nevzala vláda na vedomie. Činnosť Komunistickej strany bola postavená mimo zákon. Komunistická strana sa však nevzdala a napriek ťažkým podmienkam robila prípravy na prechod do ilegality, aby si stala na čelo pokrokových síl národa v boji proti fašizmu.

5) Prehľad dejín KSČ na Slovensku, Pravda 1971, s. 258.

6) Okresný archív (ďalej OA) Senica, OÚ Skalica č. 284/39 prez.

7) OA Bojnice, OÚ Prievidza č. 1839/38 prez.

8) OA Senica, OÚ Skalica č. 284/39 prez.

9) Štátny slovenský ústredný archív (ďalej ŠSÚA) MH č. 590/38 prez.

Dňa 4. októbra 1938 rokoval v Prahe ÚV KSČ spolu s poslancami, senátormi a vedúcimi pracovníkmi strany zo všetkých oblastí republiky. Na tomto zasadnutí vypracúva strana novú líniu svojho postupu, vychádzajúc z toho, že Mníchovom prestalo byť Československo jednou z kľúčových protihitlerovských pozícií v Európe. S líniou strany v tejto zložitej vnútro politickej i zahranično-politickej situácii boli jej členovia zoznámení v "Liste ÚV KSČ všetkým členom strany" z 8. októbra 1938, v prejave Klementa Gottwalda 11. októbra v stálom výbore Národného zhromaždenia a v ďalších dokumentoch.¹⁰⁾

Komunistická strana Československa vynakladala úsilie, aby pomníchovské Československo nepodľahlo fašistickej vlne, aby sa bránilo, aby si zachovalo i v okyptených hraniciach svoje demokratické a ústavné zriadenie a zachovalo si ako neutrálny štát nezávislosť a samostatnosť. Začala ďalšia fáza boja za akčnú jednotu robotníctva, za zjednotenie odborových a iných masových organizácií, ktorí sa však pre tvrdošíjný odpor pravicových, reformistických vodcov nepodarilo ani teraz uskutočniť.

Reakčné, pravicové vládne kruhy ostro vystúpili proti KSČ a zahájili ju do ilegality, keď 20. októbra 1938 vláda zastavila aj v českých krajinách činnosť komunistickej strany. KSČ očakávajúci úder reakčných síl, robila prípravy na prechod do ilegality, rozmiestňuje svoje kádre a z rozhodnutia ÚV sa vedenie strany prenieslo do Moskvy, kam odišli okrem Kl. Gottwalda viacerí poprední funkcionári strany. Na čele domáceho vedenia strany, ktoré ešte mohlo pôsobiť legálne stáli Antonín Zápotocký a Jaromír Dolanský. Zároveň sa utvorilo domáce ilegálne ústredné vedenie. Postupne sa začíná budovať ilegálne vedenie v krajinách a okresoch a technický aparát pre ilegálnu prácu. V decembri 1938 bola rozpustená KSČ a pokrokové organizácie, z parlamentu boli vylúčení komunistickí poslanci a začala sa rozsiahla perzekúcia pokrokových živlov.¹¹⁾

Vláda Slovenskej krajiny uzniesla sa na zasadnutí 23. januára 1939 rozpustiť na Slovensku Komunistickú stranu Československa. Členovia rozpustenej KSČ boli pozbavení súčasne všetkých verejných funkcií a všetok majetok rozpustenej strany bol zlikvidovaný a prepadol v prospech štátu.¹²⁾ Vláda súčasne uložila podriadeným orgánom, aby venovali činnosti príslušníkov rozpustenej KSČ čo najväčšiu pozornosť a aby v prípade zistenia čo najmenších podozrivých okolností použili všetky prostriedky (cenzúra listov, postavenie pod policajný dozor, zakro-

10) Kl. G o t t w a l d , Spisy VIII, Bratislava 1954, s. 307-328.

11) Dejiny Komunistickej strany Československa, Bratislava 1961, š. 370.

12) OA Žiar nad Hronom, OÚ Banská Štiavnica š. 628/40 prez.

čenie bezpečnostných zložiek, vybudovanie spravodajskej siete dôverníc-
kov) na to, aby v budúcnosti bola znemožnená akákoľvek ilegálna čin-
nosť komunistického strany.¹³⁾ V pokynoch sa ďalej uvádza, že zvýšenou
mierou treba sledovať všetky okolnosti, ktoré by nasvedčovali, že prí-
slušníci rozpustenej komunistického strany vyvíjajú alebo sa pokúšajú
vyvíjať podzemnú činnosť. Ako priznávajú pokyny, "niektoré skutočnosti,
ako vydávanie ilegálnych letákov komunistického obsahu skutočne sved-
čia o podzemnej rozvratnej činnosti príslušníkov rozpustenej komunis-
tickej strany."¹⁴⁾

V dňoch 14. a 15. marca 1939 bol proces likvidácie samostatného Čes-
koslovenského štátu ukončený a územie Československa sa dostalo v rôz-
nych formách pod nacistickú nadvládu. Okupačný režim v Českých kra-
jinách odstránil posledné zvyšky demokracie a nastolil vládu teroru
a násillia proti českému národu, ale najmä tvrdo zasiahol proti pracu-
júcemu ľudu. Na Slovensku, ktoré na rozdiel od českých krajín nebolo
priamo okupované sa hrozba nacionálnej záhuby a národnostný útlak ne-
prejavoval tak zjavne a aj závislosť od Nemecka zakrývalo zdanie štát-
nej samostatnosti. Preto sa tu najmä v stredných vrstvách udržiavali
určité ilúzie o novom štáte. Udalosťami v marci 1939 a úplným rozbitím
Československej republiky začala nová etapa nášho národnoslobodzova-
cieho zápasu a protifašistického boja.

*

V takýchto podmienkach nastupovala Komunistická strana Českosloven-
ska do ilegálneho boja proti fašizmu, do boja za národné a sociálne
oslobodenie. Obdobie prechodu do ilegálneho života, vybudovanie nového
ilegálneho vedenia i organizačnej siete si vyžiadalo úmornú, obetiplnú
a dlhodobú prácu. Bolo potrebné zabezpečiť aj spojenie ilegálnej stra-
níckej organizácie doma s koskovským vedením KSČ.

Odlišné podmienky Slovenska v porovnaní s českými krajinami si vy-
žiadali organizačné osamostatnenie slovenskej časti KSČ. Jej krajinské
vedenie sa v máji 1939 zmenilo na prvé ilegálne ústredné vedenie KSS.
Komunistická strana Slovenska sa však nestala novou sekciou Komunis-
tickej internacionály. Jej utvorenie si vynútili praktické potreby
straníckej práce. Jednota KSČ, jednota politickej línie a spoločné ve-
denie v Moskve sa zachovali.¹⁵⁾

Vedenie KSČ pokračovalo v tomto období v línii, ktorú si ujasnilo
už po Mníchove na októbrovom zasadnutí ÚV KSČ. Strana začleňovala oslo-

¹³⁾ OA Senica, OÚ Skalica č. 78/1939 prez.

¹⁴⁾ Tamže. Pozri L. H u b e n á k , Za obranu republiky, in Slavín, IV. ročník,
Bratislava 1971, s. 249.

¹⁵⁾ Dejiny KSČ, c.d., s. 370.

bodzovací boj nášho ľudu do širšieho rámca boja všetkých národov proti nacizmu, za demokraciu, politický a sociálny pokrok. Jej politika bola pretkená myšlienkou medzinárodnej solidarity proletariátu a všetkých odporcov fašizmu. Bola zameraná v duchu internacionalistických proklamácií a smerníc Komunistickej internacionály. KSČ orientovala v zahranično-politickom zmysle odboj na protifašistický front Ľudových mierumilovných štátov a na Sovietsky zväz. Počítala s tým, že prvá socialistická veľmoc sa stane rozhodujúcim činiteľom pri usporiadaní budúcej Európy a sveta.

KSČ od začiatku odboja zdôrazňovala úlohu aktivizovať hnutie odporu. Vychádzala pritom z predpokladu, že rozhodujúca úloha pripadne domácemu odboju a poslaním zahraničnej akcie bude doplňovať tento boj. Preto počítala so širokým sociálnym zväzkom tých vnútorných síl, ktoré sa zjednotia v protinacistickom boji a predkladala rozhodujúcu pozíciu komunistov v odbojových orgánoch.

V Moskve sa pod vedením Klementa Gottwalda vytvorilo druhé centrum zahraničného odboja, ktoré čoraz silnejšie ovplyvňovalo celý československý odboj. Niektorí členovia vedenia strany odišli do Paríža, kde utvorili zahraničný sekretariát KSČ, ktorý mal pomôcť zabezpečovať spojenie s domácou ilegálnou straníckou organizáciou a riadiť stranícku prácu emigrácie na západe. Skupina straníckych funkcionárov pracovala aj v Anglicku. Cieľom zahraničného vedenia KSČ bolo ďalej burcovať verejnú mienku proti novému zločinu hitlerovského Nemecka na Československu a dosiahnúť, aby obnovenie samostatného Československého štátu bolo jedným z cieľov protifašistického boja.

Zápas o nový československý štát probiehal po celú dobu rokov 1939-1945 a tiahne sa ako červená niť históriou českého a slovenského odboja. Záporný postoj k československej štátnej idei, ktorý bol vlastný predovšetkým národnostným menšinám, sa presadzoval i na Slovensku, kde sa oberalo trpké ovocie teórie i praxe čechoslovakizmu, neuznávajúceho svojbytnosť a rovnoprávnosť slovenského národa. Na Slovensku po rozbití ČSR bola myšlienka československej štátnosti silne zdiskreditovaná. Preto v začínajúcom odboji bolo veľmi ťažké propagovať heslo obnovy Československa. Za ideu ČSR stálo v tomto období len povedomie českého národa, pomerne úzka vrstva čechoslovakistickej opozície na Slovensku a zhruba do konca roku 1939 i slovenskí komunisti. Vo väčšine slovenského ľudu vzbudzovala však predmníchovská republika zlé spomienky, ale o inej forme spoločného štátu Čechov a Slovákov neboli ešte žiadne konkrétne predstavy.

V prvej fáze odboja politicko-programová koncepcia slovenských komunistov bola odvodená z línie KSČ a aj hlavné heslo "Za slobodné Slovensko v slobodnom Československu" bolo vytýčené v emigrácii spoločne.

Ale starý model Československa sa definitívne prežil. Spomínané heslo sa ukázalo úzké, dostávalo komunistov do izolácie a koncom roku 1939 členovia slovenského vedenia žiadajú zmenu politickej línie. Odôvodňovali to za daných podmienok tým, že sa toto nehodí pre Slovensko, lebo slovenský ľud má ešte značné ilúzie o slovenskom štáte a že ešte nevie, o aké Československo ide: či o benešovské alebo nejaké iné.

Po predchádzajúcich konzultáciach doma obrátil sa ÚV KSČ s dotazom k moskovskému vedeniu: "Oznámte, či sa má v našich heslách hovoriť o novom slobodnom Československu. Heslo národného a sociálneho oslobodenia Čechov a Slovákov, celý problém nevyčerpáva. Jedná sa o vzťah Čechov a Slovákov rovnako ako o budúcu štátnu formu". V marci 1940 boli ilegálnemu vedeniu KSČ poslané depeše z Moskvy, v ktorých sa okrem iného uvádza: "Naše predvojnové heslá sa musia zmeniť. Pod heslom "obnovenie Československa" sa teraz skrývajú imperialistické a protisovietske plány. Národnostná otázka stojí teraz inak, redukuje sa na problém Čechov a Slovákov. Tvrdíme výslovne, že pre našu stranu platí heslo úplného sebaurčovacieho práva pre Čechov a Slovákov. Sebaurčovacie právo znamená právo na samostatnú štátnu existenciu. U Čechov bojujeme za obnovu národnej a štátnej slobody. U Slovákov bojujeme za plnú suverenitu terajšieho slovenského štátu. Boj za sebaurčovacie právo odlišuje našu cestu od cesty svetového imperialismu a Beneša ... Slovenský štát je daná základňa pre boj za plnú slobodu Slovákov. Budúci pomer medzi českým a slovenským štátom je otázka sebaurčenia oboch národov a závisí od vojnových udalostí (a výsledkov, poznámka J. Dimitrova)."¹⁶⁾ Zmena hesiel KSČ v pomere k obnoveniu ČSR ako strategickému cieľu formulovaná v depeši ÚV KSČ z marca 1940 bola motivovaná nielen vnútornými, ale i medzinárodno-politickými aspektami.

Po konzultáciach s Prahou i Moskvou na jar 1940 vytýčilo ilegálne vedenie KSS nové heslo "Za slobodné Slovensko." Komunistická strana považovala za prvoradú úlohu organizovať boj za zvrhnutie fašizmu. Otázky vnútorného usporiadania republiky sa v prvých rokoch národno-oslobodzovacieho boja ešte nestavali do popredia. Ilegálny Hlas ľudu ešte aj v septembri 1941 písal: "Otázka samostatného štátu, autonómia alebo federácia s bratským národom českým je dnes otázkou druhoradou a bude sa riešiť až po porážke a zničení nemeckého fašizmu. A o túto porážku sa musíme všetci zo všetkých síl pričiniť, lebo toto je dnes hlavné a rozhodujúce."¹⁷⁾ Z hľadiska cieľa národno-oslobodzovacieho boja veľmi dôležitú úlohu hrala otázka pomeru Čechov a Slovákov v novej republike. Kým komunistická strana stále na stanovisku požadujúcom rovno-

16) Odboj a revolúcia, Správy IV, 1966, č. 4.

17) Hlas ľudu, september 1941.

právnosť Čechov a Slovákov demokratizáciou politického života krajiny a žiadala, aby republika bola štátom dvoch rovnoprávných národov, buržoázna londýnska emigrácia zotrvala na nacionalistickom, vývojom prekonanom stanovisku o jednotnom československom národe. V odboji organizovanom Benešom sa okrem toho do napadnutia Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom objavovali výslovne protisovietske a protikomunistické tendencie. A komunisti doma i v ilegalite sledovali aj to, čo robí a čo svojou činnosťou sleduje československá vláda v Londýne. Ilegálne vedenie KSS napr. v júli 1942 kritizovalo a odmietalo Benešove reakčné koncepcie konfederácie s Poľskom.

Koncom roku 1939 a začiatkom roku 1940 dokončila KSS prechod do illegality a začína vydávať ústredný orgán - Hlas ľudu. Dokumenty ÚV KSS - "Smernice pre vnútrostranícku ideologickú a organizačnú kampaň" (október 1939) a "Ohlas k slovenskému národu k 14. marcu 1940" - zameriavali sa na oslobodzovací protifašistický boj proti nemeckému nacizmu a s ním spätú Tisovú kliku, orientujú sa na široké národnoslobodzovacie hnutie a antifašistický národný front.

Zhoršovanie životnej úrovne, prehĺbovanie rozporu medzi výrobou a spotrebou revolucionizovalo robotnícku triedu, vedenú ilegálnou komunistickou stranou do húževnatých hospodárskych bojov, za zlepšenie jej materiálneho postavenia. V rokoch 1939-1940 prebehla Slovenskom vlna protestov proti zdražovaniu priemyselných a poľnohospodárskych produktov a v celom rade závodov prebehla vlna štrajkov za zvýšenie miezd.

Vyvrcholením tejto štrajkovej vlny na Slovensku bol veľký štrajk handlovských baníkov v októbri 1940 na potlačenie ktorého musela vláda poslať okrem žandárov i vojsko a tanky. Handlovský štrajk i keď bol terorom zlomený mal pre ďalší boj proti fašizmu značný význam.

Na jar 1941 moskovské vedenie KSČ uvažovalo, či už dozrel čas, aby sa na Slovensku propagovalo heslo "Československo" a dospelo k názoru, že takýto čas ešte nenastal, pretože bolo treba prihliadať k zmenám, ku ktorým došlo na jar roku 1939.

V prvom období ilegálneho boja zrodilo sa na Slovensku heslo "Za sovietske Slovensko". Jeho propagovanie však odrádzalo od spolupráce s komunistami občianske odbojové zložky a zvažovalo budovať najširší národný front na platforme národnoslobodzovacieho boja. Toto heslo, nech bolo subjektívne akokoľvek dobre myslené, zužovalo front slovenských bojovníkov proti fašizmu. Jeho prekonanie bolo predpokladom k tomu, aby sa komunisti stali uznávanou národnou silou.

K podstatnejšej zmene došlo až po prepadaní ZSSR hitlerovským Nemeckom, keď Sovietsky zväz nadviazal diplomatické styky s londýnskou vládou československej emigrácie. No, pretože londýnska vláda zotrvala-

vála vo svojich rozhlasových prejavoch na stanovisku jednotného československého národa, na Slovensku ešte veľmi dlho doznievalo heslo "za sovietske Slovensko". Po vypuknutí nemecko-sovietskej vojny bolo len postupne prekonávané, malo dlhú životnosť a u niektorých slovenských odbojárov sa udržiavalo až do Slovenského národného povstania.

*

Vstup ZSSR do vojny v roku 1941 zásadne zmenil vojenskú situáciu. Napriek dočasným víťazstvám, ktoré nacistické armády spočiatku zaznamenali - stávala sa reálnou nádejou porážka Nemecka. V súvislosti s tým sa podstatne zlepšila i pozícia československej veci v medzinárodnej politike, pretože pre jej definitívny úspech bola porážka hitlerovského Nemecka základným predpokladom. ZSSR bol prvý, ktorý bez výhrad uznal československú vládu v exile, uzavrel s ňou 18. júla 1941 spojeneckú dohodu a vyslovil sa pre obnovu ČSR v predmníchovských hraniciach.

Táto udalosť mala mimoriadny význam pre ďalší národnoslobodzovacie hnutie československého ľudu. KSČ usilujúc sa rozvíjať protihitlerovský boj a rozšíriť zväzok protifašistických síl a o upevnenie národného frontu doma i za hranicami uznala londýnsku vládu v zahraničí a podporovala ju v rozvíjaní národnoslobodzovacieho hnutia československého ľudu. Udržiavala si však pritom nezávislosť a názorový boj o základnú orientáciu a poňatie národnoslobodzovacieho hnutia medzi oboma zložkami zahraničného odboja - londýnskou emigračnou vládou a moskovským vedením KSČ pokračoval ďalej. Londýnska československá emigračná vláda vzhľadom na nové okolnosti musela uznať moskovské vedenie KSČ za druhé centrum zahraničného odboja.

Hrdinský boj sovietského ľudu vliel nový život a novú krv do hnutia odporu v okupovaných krajinách a prispel k rastu bojovej aktivity. Rok 1941 stal sa začiatkom prelomu v oslobodzovacom zápase ujarmených národov, ktorý vstúpil do nového štádia.

Po prepadaní ZSSR hitlerovským Nemeckom 22. júna 1941 dochádza u nás k aktivizácii protifašistického odporu. Súčasne však začíná nová vlna teroru proti komunistom. Z trojčlenného prvého ústredného vedenia KSS sa podarilo uniknúť pred zatknutím len J. Osohovi. Začiatkom júla bolo zatknutých 695 ľudí a ďalšie zatýkania pokračovali. Perzekúcie postihovali aj účastníkov nekomunistického odboja.¹⁸⁾

Ale ani tvrdé rany fašistického štátneho aparátu nezlomili ilegálnu KSS a hrdinský boj slovenských komunistov. V nesmierne ťažkej situácii

¹⁸⁾ Odboj a revolúce, c.d., s. 156.

vytvára J. Osoha II. ilegálne ústredné vedenie KSS a vytýčil si za úlohu obnoviť rozbitú stranickú sieť a pokračovať v ilegálnom boji. Bolo to v najťažšej fáze odboja, keď fašistická nemecká armáda dosiahla dočasných úspechov a dostala sa až pod Moskvu, čo nacistická propagan-
da náležite využívala, aby zlomila ducha odporu v okupovaných kraji-
nách. Ťažká situácia pre druhé ilegálne vedenie KSS bola aj v tom, že
nebolo vybudované spojenie s moskovským vedením KSČ a malo len veľmi
málo informácií o medzinárodno-politických zmenách a nových politic-
kých koncepciách. Neunavná a obetavá práca priniesla svoje ovocie
v tom, že sa napriek všetkým ťažkostiam a prekážkam podarilo zaceliť
najťažšie rany spôsobené zatýkaním a znovu obnoviť ilegálnu prácu
a okrem "Hlasu ľudu" začína vychádzať nový ilegálny časopis "Zprávy
KTK" (Komunistické tlačovej kancelárie). Komunisti boli v tomto obdo-
bí na Slovensku jedinou ilegálnou protifašistickou organizáciou, ktorá
aktívne pracovala.

Koncom roku 1941 vyšli predstavitelia ilegálnej KSS s iniciatívnym
návrhom na utvorenie Ústredného národno-revolučného výboru (ÚNRV) ako
centrálneho odbojového orgánu, v ktorom mali byť traja komunisti a tra-
ja nekomunisti a predložili ho J. Ursínymu. Predstavitelia antifašis-
tickej buržoázie však neboli pripravení v tomto čase na vážnejšiu
a cieľavedomejšiu odbojovú činnosť. V marci 1942 sa síce utvoril troj-
členný ÚNRV, ale jeho existencia bola dosť formálna a do odboja hlbšie
nezasiahol.¹⁹⁾ Ku zmenám v postoji predstaviteľov antifašistickej bur-
žoázie dochádza oveľa neskôr, až po významných úspechoch sovietskej
armády na frontoch druhej svetovej vojny v roku 1943.

Ťažká situácia bola aj v českých krajinách, kde sa kolaborantská
vláda premenila na platenú nacistickú agentúru. Krutý okupačný režim
a germanizácia vyvolali hlboký otras a vážne obavy o národnú existen-
ciu českého národa, čo sa potom nepriaznivo prejavilo v hnutí odporu
v tom, že sa začali ujímať názory, že otvorený odpor proti nacizmu nie
je na mieste, pretože vyvoláva represálie s následkami, ktoré budú pre
český národ v budúcnosti nenahraditeľné. Ale na druhej strane silnelo
aj rozhorčenie a nenávisť ľudu proti okupantom.

Už v posledných mesiacoch roku 1940 sa dostalo Gestapo na stopu
ilegálnemu vedeniu KSČ, objavilo a zlikvidovalo jeho technickú základ-
ňu, tlačiareň, rádiové spojenie s Moskvou a zatklo väčšinu členov I.
ilegálneho ústredného vedenia KSČ. Bola to ťažká rana komunistickému
odboju v Protektoráte Čechy a Morava.

Pod vedením J. Ziku, ktorý unikol zatknutiu sa postupne formovalo
v čase napadnutia ZSSR II. ilegálne vedenie KSČ, ktoré rozvinulo roz-

¹⁹⁾ Prehľad dejín KSČ na Slovensku, c.d., s. 258.

siahlu propagačnú činnosť a reorganizovalo celú ilegálnu stranícku sieť. Vedenie ilegálnej KSČ vynakladalo úsilie o zjednotenie všetkých síl, ktoré boli ochotné bojovať proti hitlerovskému režimu a nacistickej okupácii.

V septembri 1941 stáva sa ríšskym protektorom v Protektoráte R. Heydrich, ktorý brutálne zasiahol proti českému národu a najmä proti komunistom. Počet osôb zatknutých od prepadnutia ZSSR "pre komunistickú činnosť" presiahol 21 000.

Dňa 27. mája 1942 došlo v Prahe k atentátu na ríšskeho protektora R. Heydricha. Ako odvetu vyhlásili nacisti stanné právo a Hitler vydal barbarický rozkaz, aby bolo zatknutých a popravených tisíce Čechov. Neslýchaný teror zasiahol citeľne i komunistický odboj. Ilegálne vedenie KSČ bolo zatknuté a bola rozbitá ilegálna organizačná štruktúra strany. Tisíce zatknutých, 1 800 rozsudkov smrti, vyvraždenie Lidíc a Ležákov a rozbitie ilegálnych organizácií spôsobilo najhlbšiu krízu v českom odboji v priebehu okupácie. Masový teror proti českému obyvateľstvu spôsobil ťažký psychologický otras a vyvolal atmosféru obáv a pôsobil demoralizačne. Druhá polovica roku 1942 bola najťažším obdobím národnoslobodzovacieho boja v českých krajinách.

V dusnej atmosfére teroru sa len pomaly obnovovala znova ilegálna sieť straníckych organizácií a znovu organizoval odboj. V septembri 1942 sa znovu organizuje ústredné vedenie strany, ktoré si za hlavnú úlohu kladie okrem obnovy straníckej organizácie boj proti skleslosti a pasivite, a posilňovanie národnej morálky a viery vo víťazstvo.

Oveľa ťažšia situácia bola v nekomunistickom odboji, ktorý v tomto období nemal súvislú organizáciu odboja.

Veľmi závažnou skutočnosťou bolo aj to, že aj styk s odbojom na Slovensku, ktorý už v predchádzajúcom období bol dosť oslabený, bol v tomto období úplne prerušený a nebol obnovený až do Slovenského národného povstania.

Na Slovensku napriek prekážkam sa práca strany na rozvíjaní protifašistického hnutia darila. Na prelome rokov 1941-1942 sa uskutočňujú aj prvé kroky k organizovaniu ozbrojených foriem boja a k vytváraniu materiálnych podmienok pre rozvíjanie partizánskeho hnutia. Začiatkom roku 1942 bol vypracovaný organizačný štatút "Bojových jánošíkových družín". V okolí Banskej Štiavnice sa utvorila partizánska skupina Ladislava Exnára, v Malých Karpatoch pôsobila "Partizánska skupina Janka Kráľa", na východnom Slovensku v okresoch Michalovce a Humenné organizoval partizánsky oddiel Pavol Boroš. Podobné základne sa budovali aj na iných miestach Slovenska.

V apríli 1942 zatkli orgány ÚŠB dvoch členov II. ústredného vedenia a ďalších funkcionárov ilegálnej straníckej organizácie. Už v máji vy-

tvára však J. Osoha, ktorému sa podarilo pred zatknutím znova uniknúť, III. ústredné vedenie. Činnosť tohto ústredného vedenia trvala pomerne krátku dobu, lebo 19. júla 1942 zatkli orgány J. Osohu a potom postupne ďalších jeho členov. Napriek rozsiahlemu zatýkaniu nepodarilo sa im rozbiť celú stranícku sieť v oblastiach a okresoch, takže práca pokračovala ďalej.

Od roku 1942 sa na Slovensku pripravuje pôda na organizovanie národnej odbojovej jednoty. Medzi odbojármi sa ujímal názor, že k československým zahraničným orgánom treba mať pozitívny vzťah, ale odbojovú politiku na Slovensku treba robiť samostatne. Postupne sa začína v odboji črtat' možnosť formovania celonárodného bloku, ktorý by sa spoločne usiloval o obnovenie Československa.

Moakovské vedenie KSČ v roku 1942 v otázke vzťahu Čechov a Slovákov a obnovenia Československa presadzovalo dvojjedlnú úlohu. To znamenalo: Zotrúvajúc naďalej pri heslách samostatného Slovenska, zdôrazňovalo "potrebu postupne presviedčať, že je účelné pre oba národy, keď budú po vojne v jednom štáte".²⁰⁾ Nešlo teda už v tom čase o konečné vyriešenie štátoprávnej otázky, ale o obnovenie cesty, aby Češi a Slováci ako suverenné národy už počas národnoslobodzovacieho boja sami rozhodli o svojom ďalšom štátnom živote.

V auguste 1942 sa vytvára IV. ilegálne ústredné vedenie KSS. Slovenskí komunisti sa snažili realizovať spoluprácu aj s ostatnými odbojovými antifašistickými skupinami na báze revolučných národných výborov. Z iniciatívy IV. ilegálneho vedenia vznikol Ústredný národnorevolučný výbor (ÚNRV) na jeseň roku 1942. Po jeho vytvorení sa pristúpilo k výstavbe širšej siete revolučných národných výborov (RNV). V apríli - máji 1943 sa podarilo ÚŠB rozbiť IV. ilegálne ústredné vedenie a zatknúť jeho členov, ako aj desiatky ďalších funkcionárov.

*

Rok 1943 je rokom základného prelomu a obratu v druhej svetovej vojne. Víťazstvo Sovietskej armády pri Stalingrade bolo najväčšou vojenskopolitickou udalosťou druhej svetovej vojny. Bitka u Kurska doviedla základný zvrät v priebehu druhej svetovej vojny. Sovietska armáda vzala pevne do svojich rúk strategickú iniciatívu. Táto bitka uľahčila anglo-americkým vojskám vylodenie v Taliansku, urýchlila rozpad bloku fašistických štátov a fašistické Nemecko sa ocitlo pred nevyhnutnou katastrofou. Upevnila sa koalícia ZSSR, USA a Anglicka. Na vyššiu úroveň sa povzniesol aj národnoslobodzovací boj v celej Európe.

²⁰⁾ M. K r o p i l á k , Československo a politický vývoj našich národov (1918-1968), Polstoročie republiky, Bratislava 1968.

Je len prirodzené, že spomínané okolnosti hlboko zapôsobili aj na celú slovenskú spoločnosť i na bratský český národ.

Komunistická strana Slovenska nachádzala sa v tomto období v ťažkej situácii, pretože zatknutie štyroch ústredných vedení, mnoho oblastných i okresných funkcionárov značne narušilo sieť ilegálnej organizácie i kádrov. Základnou úlohou bolo utvoriť nové ústredné vedenie ilegálnej KSS a pospájať izolovane pracujúce organizácie a okresné vedenia. Túto úlohu splnilo piate ústredné vedenie ilegálnej KSS pod vedením Karola Šmidkeho, ktorý sa krátko po príchode zo Sovietskeho zväzu do Bratislavy rozhodol pribrať do vedenia KSS G. Husáka a L. Novomeského a vytvoril piate ústredné vedenie ilegálnej KSS. Splniť úlohu vytvorenia a obnovenia pevnej a akcijschopnej ilegálnej straníckej organizácie vyžiadalo si mimoriadne úsilie, húževnatosť, obetavosť a osobnú statočnosť od členov ústredného vedenia i ostatných členov ilegálnej straníckej organizácie. Cieľavedomá činnosť priniesla svoje ovocie a po vytvorení nevyhnutných kádrových a iných predpokladov rozvinula sa odbojová činnosť, ktorá smerovala k príprave celonárodného povstania a k zvrhnutiu ľudáckeho režimu.

Základné preskupenie triednych síl v prospech antifašistickej koalície na čele so Sovietskym zväzom v zahraničnopolitickej oblasti vplývalo i na vnútropolitickú situáciu, ktorá na Slovensku charakterizuje rozvoj celého národnoslobodzovacieho hnutia do značnej šírky, aktivizácia slovenskej protifašistickej a protihitlerovskej buržoázie spojene s narastaním slobizmu v celom štátnom aparáte Slovenského štátu i v radoch HSĽS a ďalší mohutný rozvoj ľudového odboja pod vedením KSS.

Aj buržoázných odbojových skupín a skupiniek bolo na Slovensku v druhej polovici roku 1943 už niekoľko. Najsilnejší a politicky najvplyvnejší boli šrobárovci a jednotlivci zoskupení okolo dr. Lettricha a Uraíniho, ktorí mali vybudované spojenie s československou vládou v Londýne.

Určité oživenie nastalo roku 1943 aj medzi niektorými sociálnymi demokratmi, ktorí však boli bez vlastnej ilegálnej organizácie a bez významnejších vodcov. Časť z nich sa politicky a ideologicky orientovala na londýnsku buržoázu emigráciu, druhí mali blízko ku komunistickej strane. Predstavitelia ilegálnej KSS sa orientovali na ľavých sociálnych demokratov.²¹⁾

Rok 1943 je rozhodujúci aj v novej orientácii odboja i v kryštalizácii predstáv na vývoj smerujúci k obnove československej štátnosti. V tomto roku vytýčilo moskovské vedenie KSČ a v zhode s ním aj ilegálne vedenie KSS heslo boja za obnovenie ČSR ako spoločného štátu rovno-

²¹⁾ J. J a b l o n i c k ý, Slovensko na prelome, Bratislava 1955, s. 25-27.

právných Čechov a Slovákov. Od druhej polovice roku 1943 vedenie ilegálnej KSS už nepresadzovalo koncepciu sovietskeho a samostatného Slovenska. Piate ilegálne ústredné vedenie KSS zhodne s moskovským vedením KSČ stálo dôsledne na platforme československej štátnej myšlienky. Pritom KSS sa orientovala na vytvorenie novej republiky, ktorá bude rovnoprávnym štátom Čechov a Slovákov. Pre českých a slovenských komunistov stalo sa právo na sebaurčenie oboch našich národov nesporným.

Predstavitelia ilegálnej KSS nadviazali od leta 1943 kontakty a rozhovory so všetkými významnejšími odbojovými skupinami na Slovensku. Podstatná časť týchto rozhovorov prebiehala od druhej polovice roku 1943 do konca roku 1943 a vyústila do vytvorenia SNR. V rokovaníach sa sledovali a sondaovali možnosti spolupráce, jednotného postupu, vytvorenia a upevnenia širokého frontu antifašistických síl. Piate ilegálne ústredné vedenie KSS stálo pred ťažkou úlohou uzavretia dohody s buržoáznymi partnermi. Jemu pripadla náročná úloha vrcholnej fázy národnoslobodzovacieho hnutia - politicky a organizačne pripraviť a zabezpečiť otvorené bojové vystúpenie slovenského ľudu proti fašizmu. Jednou z etáp na príprave tejto úlohy bolo aj vytvorenie ilegálnej Slovenskej národnej rady, na platforme antifašistického národného frontu, ako politickej reprezentantky slovenského národa, ktorá zjednocovala všetky demokratické a protifašistické sily na Slovensku.

Piate ilegálne vedenie KSS vychádzalo vo svojom úsilí o vytvorenie jednotného odbojového centra z uznesenia prezídia Exekutívy Komunistickej internacionály z 5. januára 1943, v ktorom sa hovorí: "Dnešný boj českého a slovenského národa má charakter národného oslobodzovacieho boja, jeho cieľom je národné oslobodenie týchto národov spod hitlerovského jarma. KSČ vedie tento boj v národnom fronte všetkých protihitlerovských síl bez ohľadu na politickú príslušnosť a sociálny pôvod, pričom závisí od aktivity a rozvážneho politického vedenia strany, či bude mať robotnícka trieda v tomto národnoslobodzovacom boji vedúcu úlohu".²²⁾ "Otázka vytvorenia jednotného odbojového centra na Slovensku bola kľúčovou otázkou ďalšieho vývoja národnoslobodzovacieho zápasu" - hovorí jeden z vedúcich činiteľov V. ilegálneho vedenia KSS dr. Gustáv Husák.²³⁾ Otázka vytvorenia ústredného odbojového orgánu, ktorý by sa stal celoslovenským orgánom národného frontu a združoval hlavné odbojové skupiny a prúdy na Slovensku sa riešila síbežne s vnútrostraníckou výstavbou a zakladaním národných výborov.

Väčšina z buržoázných odbojových skupín bezvýhradne podporovala Benešovu koncepciu obnovy Československa i s fiktívnou ideou česko-

22) Prehľad dejín KSČ na Slovensku, c.d., s. 278.

23) G. H u s á k , Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, Bratislava 1964, s. 57.

slovenskej národnej jednoty. To všetko viedlo slovenských komunistov a ich V. ilegálne vedenie k odmietnutiu spolupráce s týmito skupinami a k vytvoreniu ústredného politického orgánu slovenského odboja - Slovenskej národnej rady - spolu s predstaviteľmi tých občianskych a anti-fašistických zložiek, ktoré stáli na platforme svojbytnosti slovenského národa, usilovali o obnovu československej štátnosti za predpokladu uplatnenia zásady rovnoprávneho vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi a ktoré odboj nezužovali výlučne na zahraničnú alebo len vojenskú akciu, ale chápali ho ako nevyhnutný prejav aktivity širokých vrstiev národa na zvrhnutie fašistického režimu a za obnovenie demokratického a sociálne spravodlivého spoločenského usporiadania.²⁴⁾

V rokovaní sa vytvorili základné podmienky pre politickú dohodu a ich výsledkom bolo ustanovenie spoločného politického orgánu - Slovenskej národnej rady, ako najvyššieho orgánu jednotného národnooslobodzovacieho hnutia na Slovensku. V ilegálnej Slovenskej národnej rade boli okrem komunistov zastúpené aj iné politické smery, ktoré sa prihlásili na stranu antifašistického boja a tvorili tzv. občiansko-demokratický blok. Členmi ideálnej SNR sa stali Karol Šmidke, Gustáv Husák, Ladislav Novomeský za KSS. Za občiansky blok zakladateľmi SNR sa stali Ján Ursíny, Jozef Lettrich a Matej Josko. Na začiatku roku 1944 do ilegálnej SNR ešte koptovali sociálneho demokrata dr. Ivana Horvátha a národohospodára dr. ing. Petra Zátka. Vytvorená ilegálna Slovenská národná rada bola zložená paritne: štyria členovia za socialistický smer a štyria členovia za tzv. občianske skupiny.²⁵⁾

Vytvorenie Slovenskej národnej rady a prijatie Vianočnej dohody znamenalo výrazný úspech progresívnych zložiek odboja pod vedením komunistov, pretože svojim obsahom a zameraním prekonala predchádzajúce zjednocovacie pokusy. Vytvorená Slovenská národná rada postavila teda svoj antifašistický a národný program boja na obnovu Československa, ale bez akejkoľvek servilnosti voči Benešovi a emigrantskej vláde. Nástup nového vedenia KSS a uzavretie dohody o vytvorení ilegálnej SNR sa stalo historickým medzníkom, pretože sa vytvorili prvé základné politické a organizačné predpoklady na široký rozmach národnooslobodzovacieho boja, ktorý vyvrcholil v Slovenskom národnom povstaní.

Vytvorenie Slovenskej národnej rady malo osobitný význam pre úspešný boj slovenského ľudu proti fašizmu, lebo boj za oslobodenie slovenského národa a obnovenie ČSR dostal jednotné domáce politické vedenie a rozmnožili sa rady účastníkov protifašistického odboja.

²⁴⁾ V. P l e v z a , Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971, s. 162.

²⁵⁾ Slovenská národná rada 1943-1949, Bratislava, s. 15.

Ustanovením Slovenskej národnej rady sa vytvorilo rozhodujúce jadro slovenského odboja a položili sa základy slovenského národného frontu. Vo forme Slovenskej národnej rady začala sa formovať nová vedúca politická reprezentácia slovenského národa, s ktorou vstúpil do vrcholného obdobia protifašistického boja a národnej a demokratickej revolúcie. Komunisti, z iniciatívy ktorých Slovenská národná rada vznikla, urobili významný krok a splnili veľkú úlohu na svojej ceste k vedúcej úlohe v národe.

Vnútorň vývoj slovenského antifašistického boja nebol izolovaný ani od zahraničnopolitických udalostí, kde dochádza k zmene pomeru síl v prospech protihitlerovskej koalície. Významnou podporou zjednocovacieho procesu antifašistických síl na Slovensku stala sa Zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci, uzavretá medzi vládou ZSSR a ČSR 12. decembra 1943 v Moskve. Posilnila dovtedy len komunistami prebojúvanú orientáciu slovenského odboja na Sovietsky zväz, ako rozhodujúcu silu ozbrojených zápasov európskych národov proti nemeckému fašizmu a jeho spojencom.

Prosovietska zahraničná orientácia odboja KSČ a KSS za hranicami i doma spolu s československo-sovietskymi zmluvami a dohodami uzavretými za hranicami okupovaného Československa pomáhala vytvárať aj nové vzťahy medzi českým a slovenským národom. Spájali a zjednocovali celý československý odboj, oba naše národy v spoločný bojový zväzok po boku Sovietskeho zväzu do boja proti spoločnému nepriateľovi, hitlerovskému fašizmu. Zmluva prispela aj k izolácii domácej buržoázie a k podpore tých síl, ktoré boli skutočnými predstaviteľmi ľudových mas, k rastu autority komunistickej strany.²⁶⁾

Program Slovenskej národnej rady bol teda v súlade s celkovou tendenciou vývoja československého národnoslobodzovacieho hnutia, ako bol manifestačne demonštrovaný podpísaním československo-sovietskej zmluvy a rokovaním prezidenta Beneša so zahraničným vedením KSČ v Moskve. Všetky súvislosti tohoto procesu ovplyvňovali činnosť a postavenie ilegálnej Slovenskej národnej rady, ktorá sa čoraz výraznejšie uplatňovala ako orgán zjednocujúci všetky protifašistické sily na princípoch spoločného boja.

Celá činnosť V. ilegálneho ústredného vedenia KSS a SNR od jari 1944 cieľavedome smerovala k ozbrojenému povstaniu, k zvrhnutiu domáceho fašistického režimu a k vyhláseniu Československej republiky. Vývoj na Slovensku vyústil v celonárodné povstanie, v auguste 1944. Došlo v ňom nielen k proklamácii ČSR, ktorá po prvý raz verejne zaznela na

²⁶⁾ L. H u b e n á k, Zmluva o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi ČSSR - ZSSR (Historicko-právny pohľad), Právny obzor č. 9/1970, s. 786.

domácej pôde v Banskej Bystrici v Deklarácii SNR, ale i k bojovému vystúpeniu slovenského národa za túto ideu.

V apríli 1944 dosiahla Sovietska armáda na svojom víťaznom pochode staré hranice Československa. Oslobodenie sa priblížilo. Nadchádzali rozhodujúce chvíle protifašistického vystúpenia. Komunisti hlavnú zložku ozbrojeného vystúpenia videli v partizánskych jednotkách. V slovenských horách sa formujú partizánske oddiely, ktorým poskytol významnú pomoc Ukrajinský partizánsky štáb na podnet moskovského vedenia KSČ. Sovietsky zväz poskytol slovenskému ľudu rozsiahlu pomoc materiálnu, zbrane, muníciu, zásoby i skúsených organizátorov partizánskeho hnutia.

Na Slovensku narastala revolučná situácia. Režim slovenského štátu sa ocitol v kríze a rozklade. Národné výbory i partizánske hnutie sa aktivizuje. Prelom vo vývoji slovenského partizánskeho hnutia znamenal príchod sovietskych partizánskych skupín, ktoré našli pripravenú pôdu a za ich pomoci i za pomoci ilegálnych straníckych organizácií vyrástli v krátkom čase silné partizánske oddiely a brigády. V lete 1944 bolo na Slovensku okolo 8 000 partizánov a ich počet stále rástol. Pod vedením sovietskych veliteľov ako bol A. S. Jegorov, V. A. Kvitinskij, A. Sadilenko, I. D. Dibrov, V. I. Klokov, J. P. Volanskij, N. I. Šuka-jev a iní, začali partizáni bojové akcie. Množili sa úteky zajatcov k partizánom. Ani vyhlásenie stanného práva nepomohlo Tisovej vláde upevniť si moc.

Situácia na Slovensku dávala možnosť využiť k ozbrojenému vystúpeniu aj slovenskú armádu v ktorej boli skupiny protifašisticky zmýšľajúcich dôstojníkov hľadajúcich cestu k odboju a v mužstve bol silný protifašistický a protinemecký duch a nálada.

Predstavitelia ilegálnej SNR rokovali od januára 1944 s viacerými dôstojníkmi a dosiahla sa dohoda o vytvorení vojenského ústredia. Podplukovník J. Golian dal SNR prísľub, že vojensky odboj bude súčasťou akcie SNR.

Hnutie odporu malo už v lete 1944 na Slovensku širokú základňu a počítalo sa s tým, že odboj vyústí v celonárodné povstanie. Komunisti iniciatívne vystupovali, budovali svoje organizácie, organizovali národné výbory i partizánske skupiny a stali sa dušou príprav ozbrojeného vystúpenia slovenského ľudu.

V súvislosti s prípravami povstania i zapojením slovenskej armády naliehali komunisti, aby do ZSSR odletela delegácia SNR, aby sa koordinoval postup so Sovietskou armádou i zahraničným odbojom. Dňa 4. augusta 1944 K. Šmidke a podplukovník dr. Ferjenčík odleteli do ZSSR. K. Šmidke priniesol do Moskvy okrem plánu povstaleckej akcie aj elaborát: "O vývoji a situácii na Slovensku", vysvetlil sovietskym vo-

jenským činiteľom i predstaviteľom moskovského vedenia KSČ plán povstaleckej akcie. Moskovské vedenie KSČ na základe Šmičkeho informácie a materiálu pripravilo dokument z 23. augusta 1944 "Smernice moskovského vedenia KSČ slovenskému vedeniu komunistického strany o úlohách národnoslobodzovacieho boja na Slovensku."²⁷⁾

V tomto čase však už situácia na Slovensku dozrela - slovenský ľud pod vedením Komunistickej strany Slovenska nastúpil do otvoreného ozbrojeného boja proti nemeckému fašizmu a jeho domácim prisluhovačom.

*

Dňa 29. augusta 1944 prerástli miestne protifašistické akcie na celonárodné ozbrojené povstanie. Partizáni v noci z 29. na 30. augusta 1949 obsadili Banskú Bystricu z ktorej sa stalo politické a vojenské centrum povstania. Vzniklo slobodné povstalecké územie, na ktorom preberá moc do svojich rúk ľud prostredníctvom národných výborov a likviduje klerofašistický režim a jeho aparát. Vlády na slobodnom území sa ujala Slovenská národná rada, ktorá bola 1. septembra legalizovaná a rozšírená.

Slovenská národná rada na svojom prvom zasadnutí 1. septembra 1944 prijala historický dokument - Deklaráciu SNR - v ktorej vyhlasuje prevzatie moci na povstaleckom území a programované ciele Slovenského národného povstania. Súčasne vydala nariadenie o prevzatí a vykonávaní moci zákonodarnej, vládnej a výkonnej na Slovensku.²⁸⁾ Deklarácia SNR i jej nariadenia stretli sa s veľkým ohlasom a miestne i okresné národné výbory spontánne uznali SNR za vrcholný politický a mocenský orgán.

Slovenské národné povstanie znamená aj novú fázu v riešení vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov, keď proklamovalo ideu bratského usporiadania vzťahov medzi našimi národmi na záseade svojbytnosti slovenského národa a jeho rovnoprávnosti s národom českým, ktorá sa v našej socialistickej realite naplnila federatívnym usporiadaním nášho štátu.²⁹⁾ V Deklarácii prijatej na ustavujúcom zasadnutí Slovenskej národnej rady sa hovorí: "Sme za bratské spolužitie s českým národom v novej Československej republike. Ústavoprávne, sociálne, hospodárske a kultúrne otázky republiky budú vzájomnou dohodou definitívne usporiadané zvolenými zástupcami slovenského a českého ľudu v duchu demokratických zásad, pokroku a sociálnej spravodlivosti."³⁰⁾

²⁷⁾ Prehľad dejín KSČ na Slovensku, c.d., s. 289-290.

²⁸⁾ Zbierka nariadení SNR, nar. č. 1/1944. Pozri aj: Štátny slovenský ústredný archív, SNR i Zápisky SNR 1944.

²⁹⁾ L. H u b e n á k , Slovenské národné povstanie a vzťahy Čechov a Slovákov, Právny obzor č. 8/1969.

³⁰⁾ Slovenské národné povstanie, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 390.

V Slovenskej národnej rade, ktorá sa v Deklarácii označila za jedinú politickú reprezentantku slovenského národa zaujali významné miesto predstavitelia Komunistickej strany Slovenska, ktorí mohli i takto významne pôsobiť na politický obsah povstaleckého boja. Prvýkrát v histórii Československa vystupujú komunisti ako vládna strana a podporujú autoritu SNR ako vedúceho orgánu povstania. Po piatich rokoch ťažkého boja v ilegalite vystupuje KSS pred slovenský pracujúci ľud dňa 2. septembra 1944 prvým legálnym programovým dokumentom, v ktorom vytyčuje základné ciele Slovenského národného povstania. Hovorí sa v ňom, "že naša strana pracovala a bojovala zväčša samotná za najťažších podmienok proti tomuto fašistickému režimu a teroru. Komunistická strana nikdy nezradila svoj program, nikdy sa nekompromitovala slabošským postojom a vychádza z boja s čistým štítom.

Čakali sme na prvú vhodnú príležitosť, aby sme so zbraňou v ruke zvrhli hnusný fašistický režim a po boku Červenej armády a spojencov zapojili aj náš národ do otvoreného a víťazného boja proti nacistickej beštii. Tomuto revolučnému nástupu predchádzal rozhodný a statočný boj hrdinských slovenských a sovietskych partizánskych oddielov, ktoré oduševnili pracujúci ľud a ukázali cestu k celonorodnému povstaniu ...

Dnes sú v boji zjednotené všetky socialistické sily Slovenska, občianske i vojenské. Partizáni, vojaci a celý náš ľud rozhodli sa zvrhnúť fašistické jarmo a zbaviť sa všetkých zotročovateľov a vykorisťovateľov. Prvým našim cieľom je v spoločnom boji vojensky poraziť hitlevské Nemecko a vykynožiť všetky fašistické prvky, aby pracujúci ľud slobodne a voľne si mohol určiť formy a spôsoby svojho života...

Národnorevolučné povstanie a politický prevrat, ktoré sa uskutočnili v týchto dňoch na Slovensku, dávajú všetky možnosti aj slovenskému ľudu, aby sa skoro a definitívne zbavil každého utláčania, aby vedenie vecí na Slovensku mal len slovenský ľud.³¹⁾

Vedúcou silou povstania a iniciátorkou revolučných zmien na povstaleckom území bola KSS, ktorá si získala v masách pracujúceho ľudu dôveru a autoritu. Svedectvom toho stali sa i verejné zhromaždenia KSS v celom rade miest a obcí, na ktorých strana mobilizovala ľud k plneniu veľkých úloh na oslobodenom území. Do strany vstupujú noví členovia, rastie jej členská základňa a počet organizácií. Jej štáбом sa stal Ústredný sekretariát KSS v Banskej Bystrici, ktorého činnosť spočiatku riadil G. Husák a po návrate z Moskvy 4. septembra 1944 ujal sa funkcie predsedu KSS i predsedu SNR Karol Šmidke. Komunisti boli iniciátormi revolučných opatrení, pracovali v národných výboroch i v ozbrojených partizánskych jednotkách, uvedomujúc si dejinnú zodpovednosť za osud národa.

³¹⁾ Slovenské národné povstanie, c.d., s. 3971.

Významnú pomoc poskytlo Slovenskému národnému povstaniu a KSS aj moskovské vedenie KSČ, ktoré vyslalo na oslobodení územie skupinu pracovníkov na čele s Janom Švermom, ktorá sa významne podieľala na riadení straníckej práce. Klement Gottwald informoval súčasne o cieľoch SNP predstaviteľov Sovietskeho zväzu a zdôraznil naliehavosť rýchleho poskytnutia pomoci ZSSR povstaleckému Slovensku. Už 8. septembra 1944 začala Sovietska armáda Karpatsko-Duklianskú operáciu.

Dôležitou politickou udalosťou stal sa 17. septembra 1944 v Banskej Bystrici zjednocovací zjazd oboch robotníckych strán - Komunistickej i Sociálnodemokratickej strany. Predpoklady pre zjednotenie sa vytvárali už v podmienkach ilegálneho boja. Integročné úsilie socialistických robotníkov vyjadrovalo spontánnu túžbu členstva oboch strán. Už v Prehlásení Komunistickej strany Slovenska z 2. septembra 1944 sa hovorí: "V našom boji postupovali sme spoločne s väčšinou sociálnodemokratických súdruhov, ktorí ako my, viedli protifašistický boj. Tento spoločný boj vzájomným želaním vyústil v jednotu socialistického robotníckeho a roľníckeho hnutia na Slovensku a v jednotnú stranu pracujúceho ľudu".³²⁾

Zjednocovací zjazd KSS a sociálnych demokratov obnovil jednotu robotníckeho hnutia na Slovensku a významnou mierou upevnil pozície celej ľavice v národnooslobodzovacom boji. V rezolúcii prijatej na zjednocovacom zjazde sa hovorí: "Po 25 rokoch rozdrobenosti zase je robotnícke a socialistické hnutie jednotné! ... Táto jednota nebola vytvorená na papieri, pri zelenom stole, vytvorená bola v boji proti nacizmu a tisovskému teroru, v boji podzemnom a ťažkom. Ilegálna Komunistickej strane s ktorou spolupracovali všetci najlepší sociálnodemokratickí súdruhovia, spoločné obete, spoločné väzenie, spoločné utrpenia a nádeje postavili pevný a trvalý základ k tejto ideovej a akčnej jednote a tak umožnili i jednotnú socialistickú stranu. Zodpovedá iba skutočnému vývoju, domácejmu i zahraničnému, že jednomyselne sociálni demokrati sa dohodli, že spoločná strana má niesť meno "Komunistickej strane Slovenska". Toto meno je jasným programom i záväzkom. Nikdy viac nesmieme dovoliť, aby sa socialistické sily trieštili, aby sa jednotná strana rozdelila. Sústreďenie síl dáva nám veľké nádeje v našom zápase proti fašistickým okupantom i v našom neskoršom boji za socializmus."³³⁾

Dôležité miesto z hľadiska vytvárania jednoty robotníckej triedy patrí aj konferencii závodných výborov v Podbrezovej, ktorá se zišla 15. októbra 1944 z iniciatívy zjednocovacieho zjazdu a ktorá položila základy jednotných odborov. V rezolúcii z konferencie delegátov Závod-

³²⁾ Tamže, s. 398.

³³⁾ Tamže, s. 521.

ných výborov a úlohách závodných výborov v národnooslobodzovacom boji o účasti robotníctva na správe podnikov a na kontrole výroby sa hovorí, že "osloboditeľský boj proti nemeckým tyranom, do ktorého sa jednotne a odhodlane postavil celý slovenský národ vyžaduje, aby všetky ľudské sily a všetky naše hospodárske zdroje boli dané do služieb národa, do služieb vojny. Slovenskí robotníci ako verní synovia svojho národa stoja všade na prednom mieste bojujúceho národného frontu. Značná časť robotníkov je v radoch armády a u partizánskych oddielov a mnohí z nich priniesli svoj život na oltár vlasti. Tí, ktorí pracujú na oslobodenom území v závodoch a továrňach, nešetria svoje sily, aby ich práca pomohla armáde a aby bol udržiavaný hospodársky život na oslobodenom území. Tejto úlohe slúžia aj závodné výbory, ktoré na oslobodenom území boli ustanovené z radov najvedomejších robotníkov vo všetkých závodoch a továrňach...

Závodné výbory nech pracujú všade v úzkom spojení so všetkým robotníctvom závodu. Pri vybavovaní vojnových dodávok nech mobilizujú všetko robotníctvo k obetavej práci, aby naši bojovníci na fronte dostali všetko, čo im naše závody môžu poskytnúť. Nech z každého závodu urobia pevnosť nášho národného osloboditeľského boja".³⁴⁾

Komunisti vykonali obrovský kus práce a to tak v organizovaní boja proti nemeckým okupantom, ako aj pri riešení úloh národnej a demokratickej revolúcie.

Veľké bremeno ťažkých obranných bojov s nemeckou presilou spočívalo na partizánskych jednotkách, v ktorých bojovalo okolo 20 000 partizánov. Partizánske hnutie na Slovensku malo výrazný internacionálny charakter. Jeho riadiacim centrom sa stal Hlavný štáb partizánskych oddielov na Slovensku (HŠPO) vytvorený 16. septembra 1944 z iniciatívy komunistov, na čele ktorého stál K. Šmidke a skúsený sovietsky partizánsky organizátor plukovník A. N. Asmolov.

V hrdinskom boji dva mesiace odolávalo povstalecké Slovensko presile nepriateľa. Dňa 27. októbra 1944 sa zmocnili nemecké fašistické armády centra povstania Banskej Bystrice. Súvislé oslobodené povstalecké územie Slovenska prestalo existovať. Partizáni a vojaci ustúpili do hôr. Boj pokračoval v neuveriteľne ťažkých podmienkach ďalej.

*

Obdobie po ústupe do hôr znamená pre komunistov vstup do poslednej, ale najťažšej a na obete najbohatšej etapy národnooslobodzovacieho boja. Časť vedúcich činiteľov strany pôsobila v partizánskych jednotkách, ďalší organizovali na okupovanom území znovu ilegálne hnutie. Ani

³⁴⁾ Tamže, s. 701-702.

beštiálne zverstvá páchané i na bezbrannom obyvateľstve, ktoré pomáhalo partizánom a ilegálnym pracovníkom neudusila ducha odporu. Sloboda od východu sa nezadržiteľne blížila s víťazným postupom Sovietskej armády. Komunistická strana Slovenska svojím ilegálnym bojom, prípravou ozbrojeného celonárodného povstania, prácou v období SNP na oslobodenom povstaleckom území dokázala, že sa stala hlavnou rozhodujúcou silou slovenskej spoločnosti a že právom patrí v nových podmienkach na čelo národa, ktorý sa svojím hrdinským bojom zapojil do rodiny slobodumilovných národov Európy a v rozhodujúcej chvíli dejín sa postavil na tú stranu barikády, kde vliala zástava slobody národov, červená zástava revolúcie a spoločenského pokroku.

Hodnotiac historický význam a miesto Slovenského národného povstania v slovenských a československých dejinách, žiada sa zdôrazniť aj ten fakt, že dejiny antifašistického národnooslobodzovacieho zápasu za druhej svetovej vojny majú aj svoj výrazný internacionálny charakter. Aj Slovenské národné povstanie vošlo do dejín ako jeden z najmasovejších a najvyhranenejších aktov európskej rezistencie a má teda aj svoje medzinárodné súvislosti a s nimi nerozlučne spojený internacionálny význam a dosah. Slovenské národné povstanie bolo významným aktom internacionálneho spojenia protifašistických bojovníkov a bolo namierené nielen proti klerofašistickému režimu na Slovensku, ale proti fašistickému temnu vôbec.

Slovenské národné povstanie stalo sa začiatkom a východiskom národnej a demokratickej revolúcie a položilo základy ľudovodemokratickej moci v Československu. Slovenské národné povstanie zmarilo všetky intrigy českej a slovenskej buržoázie, krvou najlepších synov a dcér slovenského ľudu vpísalo najkrajšie stránky do spoločného zápasu českého a slovenského národa, obnovilo ich spoločný štát na nových sociálnoekonomických a národných základoch a natrvalo ho zaradilo do tábora socializmu.

Vznik ľudovodemokratického zriadenia v Československu bol teda výsledkom dejinného zápasu českého a slovenského pracujúceho ľudu na čele s KSČ o národnú a sociálnu slobodu. V rokoch 1944-1945 rozdrvila Sovietska armáda za aktívnej pomoci domáceho ľudového odboja hitlerovských okupantov i jeho domácich prísluhovačov aj na našom území a prispela tak rozhodujúcou mierou k nášmu oslobodeniu i k obnoveniu Československej republiky. V máji 1945 sa dovŕšilo národné oslobodenie a rozvíjala sa naša národná a demokratická revolúcia, ktorá vo svojich výsledkoch viedla k zásadným zmenám v spoločenskej štruktúre, smerujúcim k postupnému budovaniu socializmu.

Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ zdôrazňuje, že "svojou principiálnou politikou, hereizmom a obe-

tavosťou komunistov v domácom i zahraničnom národnoslobodzovacom zápase, na ktorom sa významne podieľal náš armádny zbor v ZSSR a ktorý vyvrcholil Slovenským národným povstaním a povstaním českého ľudu, si KSČ vydobyla všeobecne uznávané postavenie vedúcej politickej sily. Súčasne nebývale rástla autorita ZSSR a znásobil sa tradičný srdečný vzťah našich národov k sovietskemu ľudu, ktorý sa osvedčil v kritickom období Mníchova ako jediný verný spojenec Československa, niesol hlavnú ťarchu druhej svetovej vojny a mal rozhodujúci podiel na porážke nacistického Nemecka.

Tento vývoj v Československu spolu s posunom medzinárodných triednych síl vplyvom sovietskych víťazstiev utvoril u nás podmienky pre národnodemokratickú revolúciu. Po oslobodení našej vlasti Sovietskou armádou sa otvorila možnosť, aby robotnícka trieda vo zväzku s ostatnými pracujúcimi dobojovala zápas za sociálne a národné oslobodenie československého ľudu".³⁵⁾

Základným výdobytkom oslobodenia je teda vytvorenie objektívnych podmienok pre nástup do uskutočnenia revolučného prevratu v rokoch 1945-1948, pre uchopenie moci do rúk robotníckej triedy a možnosť nastúpiť cestu socialistického vývoja. Zvolená cesta nebola jednoduchá a ľahká a nemohla sa uskutočniť bez pomoci ZSSR. Priateľstvo a spojenectvo so Sovietskym zväzom spečatené krvou najlepších synov oboch štátov v boji proti fašizmu, stalo sa po oslobodení Československa pilierom našej národnej a štátnej existencie a zárukou socialistickej orientácie našej krajiny. Autorita ZSSR poskytovala Československu medzinárodnú stabilitu, istotu a priestor pre riešenie vnútroštátnych problémov bez zasahovania zvonku.

Obdobie rokov 1945-1948 vošlo do našich národných dejín ako obdobie, v ktorom sa rozhodol boj o moc v prospech robotníckej triedy. Komunisti si počas vojny získali vo svete veľkú autoritu a táto devíza im dala priestor pre uplatnenie v nových historických podmienkach. Výrazom tohto bolo aj rokovanie o programe vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, ktorý 21. marca 1945 predložili komunisti predstaviteľom ostatných politických strán a ktorý tieto politické strany prijali ako spoločnú platformu pre rokovanie. Návrh programu v podstate vyjadroval hlavné úlohy prebiehajúcej revolúcie, vydobytie národnej slobody, návrat demokratických práv a poriadkov v rámci novej, ľudovej demokracie. Programom našej národnej a demokratickej revolúcie stal sa Košický vládny program prijatý v apríli 1945, ktorý obsahoval základné princípy budovania nového ľudovodemokratického zriadenia v Československu a otváral cestu aj k socialistickým premenám.

³⁵⁾ Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, Príloha Pravdy, december 1970.

Slovenské národné povstanie stojí na začiatku tých veľkých prevratných zmien a úspechov, ktoré naša spoločnosť pod vedením Komunistickej strany Československa do dnešných dní dosiahla. Pod jej vedením realizoval náš ľud ciele a ideály, za ktoré bojovala generácia povstalcov, premenil našu vlasť na vyspelú socialistickú krajinu, pevnú súčasť socialistického spoločenstva na čele so Sovietskym zväzom. Idey, s ktorými išiel náš ľud pod vedením Komunistickej strany do Slovenského národného povstania sú stále inšpirujúcim zdrojom hrdinstva a sily v socialistickom, mierovom budovaní našej vlasti a náš socialistický dnešok je pokračovaním toho, začo povstal do ozbrojeného boja náš ľud v auguste 1944.

ЗНАЧЕНИЕ СЛОВАЦКОЙ АНТИФАШИСТСКОЙ БОРЬБЫ ДЛЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО ГОСУДАРСТВА НА НОВЫХ ОСНОВАХ

Ладислав Губенак

Резюме

В статье рассматривается проблематика национально-освободительной антифашистской борьбы в 1938-1945 гг. которую вели наши трудящиеся под руководством коммунистической партии. Мюнхенское соглашение, бывшее увертюрой к полной ликвидации Чехословакии, принесло с собой укрепление реакционных сил внутри государства. Коммунистическая партия была распущена и загнана в подполье.

События марта 1939 г. и распад Чехословакии открыли новый этап нашей национально-освободительной и антифашистской борьбы. КПЧ строит нелегальную организационную сеть и создает подпольное руководство. Различия в условиях в Словакии и в чешских землях привели к организационной самостоятельности словацкой части КПЧ, к созданию Коммунистической партии Словакии. В Москве под руководством Клемента Готвальда создан второй центр зарубежного движения сопротивления.

В тяжелых условиях подполья партия организует движение сопротивления. В результате преследований были разгромлены четыре центральных руководства КПЧ. 1943-й год был решающим и для новой ориентации сопротивления и для кристаллизации представлений о развитии, направленном на восстановление чехословацкой государственности. Пятое нелегальное центральное руководство КПС, созданное в 1943 г., развернуло огромные усилия с целью создания единого центра сопротивления в Словакии. Так создан Словацкий Национальный Совет и был принят программный документ - Рождественское соглашение. Программа СНС соответствовала общей тенденции развития чехословацкого национально-освободительного движения, как оно проявилось в торжественном подписании чехословацко-советского договора в декабре 1943 г.

Вся деятельность нелегального руководства КПС и СНС, начиная с января 1944 г., целеустремленно направлялась к вооруженному восстанию, к свержению словацкого фашистского режима и провозглашению Чехословацкой Республики.

Борьба за новое чехословацкое государство шла в течение всего периода 1939-1945 гг. и проходит красной нитью в истории чешского и сло-

вацкого движения сопротивления. В Словакии после распада Чехословакии идея чехословацкой государственности была дискредитирована. Поэтому в начале борьбы было очень трудно пропагандировать лозунг восстановления Чехословакии.

В первой фазе сопротивления политико-программная концепция словацких коммунистов исходила из линии КПЧ и ее главный лозунг "За свободную Словакию в свободной Чехословакии" был провозглашен в эмиграции совместно. Осенью 1939 г. члены словацкого руководства потребовали изменения политической линии. После совещания с Прагой и Москвой весной 1940 г. нелегальное руководство КПС выдвинуло лозунг "За свободную Словакию". В первый период нелегальной борьбы в Словакии родился лозунг "За советскую Словакию".

Начиная с 1942 г. в Словакии подготавливается почва для организации национального единства сопротивления. В 1943 г. московское руководство КПЧ и в согласии с ним и подпольное руководство КПС выдвинули лозунг борьбы за восстановление Чехословакии как общего государства равноправных чехов и словаков. Когда вспыхнуло Словацкое национальное восстание то провозглашение Чехословацкой Республики впервые открыто прозвучало в Ванской Выстрице в декларации СНС; вместе с тем словацкий народ выступил с оружием в руках за эту идею.

29 августа 1944 г. вспыхнуло общенародное вооруженное восстание в Словакии. Словацкий Национальный Совет принял 1 сентября исторический программный документ - Декларацию, в котором провозгласил, что он берет в свои руки власть на территории, охваченной восстанием. Руководящей силой восстания и инициатором революционных соглашений на этой территории была КПС. Коммунисты проделали большую работу как в деле организации борьбы против немецких оккупантов, так и при решении задач национально-демократической революции.

КПС путем своей нелегальной борьбы, подготовки вооруженного общенародного восстания, работы в период Словацкого национального восстания на освобожденной территории и позже, после частичного подавления восстания, доказала и в партизанских отрядах, что она стала главной, решающей силой в нашем обществе и что с полным правом в новых условиях ей принадлежит место во главе народа.

Словацкое национальное восстание стало неотделимой частью антифашистской борьбы европейских народов. Чрезвычайно важную помощь оказал нашему народу Советский Союз.

Словацкое национальное восстание заложило фундамент нового, справедливого установления отношений между нашими народами и в плоскости государственно-правовой. Словацкое национальное восстание положило начало и было исходным пунктом национальной и демократической революции и стало основой народно-демократической власти в Чехословакии.